

Ольга СМОЛЬНИЦЬКА, Olga SMOLNYTSKA

Місія „Постуляційний Центр беатифікації й канонізації святих”

Української Греко-Католицької Церкви, Україна

Mission „Postulational Center for Beatification and Canonization of Saints”

of the Ukrainian Greek Catholic Church, Ukraine

ORCID: 0000-0001-9864-1727

e-mail: mytholog7@gmail.com

Перекладацькі стратегії та трансформації як можливість дослідження концепту святості у вибраних листах Софії Фредро-Шептицької до її сина Романа Шептицького (з польської, французької, англійської та латинської мов)

Translation strategies and transformations as an opportunity to study the concept of holiness in the selected letters by Sophia Fredro-Sheptytska to her son Roman Sheptytsky (in Polish, French, English and Latin)

The article aims to analyse translation strategies and transformations on the material of the selected Polish-language letters by Sofia Fredro-Sheptytska to her son Roman Sheptytsky, which were not sent nor published during the author's lifetime. Polish, French, English, and Latin are taken into account. Hidden quotations are compared with similar passages in different translations of the Bible. The possibilities of the Ukrainian language in the translation of spiritual letters are investigated. The work was carried out with manuscripts translated into Ukrainian, typed on a computer and commented on by church activists and their colleagues. Thanks to textological, translational, comparative, biblical and other forms of analysis, the spiritual portrait of the addressee – Roman Sheptytsky, as well as the addressee, his mother, was revealed.

Keywords: letter, translation, translation transformation, faith, icon

У статті вперше проаналізовано перекладацькі стратегії та трансформації на матеріалі вибраних польськомовних листів Софії Фредро-Шептицької до її сина Романа Шептицького, не надісланих і не опублікованих за життя авторки. Беруться до уваги польська, французька, англійська, латинська мови. Порівняно приховані цитати з аналогічними уривками в різних перекладах Біблії. Досліджено можливості української мови в перекладі духовної епістолярії. Здійснено працю з перекладеними українською мовою рукописами, набраними на комп'ютері та прокоментованими церковними діячами та їхніми колегами. Завдяки текстологічному, перекладознавчому, компаративному, біблеїстичному та іншому аналізу виявлено духовний портрет адресата – Романа Шептицького, – як і адресантки, його матері.

Ключові слова: лист, переклад, перекладацька трансформація, віра, ікона

Місія „Постуляційний Центр беатифікації й канонізації святих” Української Греко-Католицької Церкви, зокрема ЧСВВ (Чин святого Василя Великого), надає важливого значення науковій роботі, у тому числі теорії та практиці. У цьому полягає як текстологічна робота (що включає й архівну), так і перекладацька. Цікавими та актуальними матеріалами є ті, що стосуються родини Шептицьких: польськомовні листи Софії Фредро-Шептицької до її синів Романа та Андрея, передані лише після смерті адресантки. Ці тексти (які містять значний відсоток міркувань на християнську тематику і часто є настановами синам до і після їхньої схиби) не публікувалися й не перекладалися, проте наразі успішно триває переклад названих документів українською мовою (здійснений Богданою Мончак, знавчиною французької та інших мов), перспективних для вивчення в релігієзнавстві, філософії, літературознавстві, перекладознавстві та інших гуманітарних дисциплінах. Також триває вичитування та редагування цих текстів, оскільки наразі не всі слова та ідіоми вдалося ідентифікувати, тож робота вимагає остаточного доопрацювання. Таким чином, актуальність нашої статті полягає у вивченні цього унікального матеріалу, залученні його до загального історичного, релігійного, мистецького та іншого контекстів, а також для вибудовування культурно-історичної тяглості.

Мета – дослідити перекладацькі стратегії та трансформації на прикладі відтворення концепту святості в окремих неопублікованих листах Софії Фредро-Шептицької до її сина Романа Шептицького. Узятю до уваги вибрані тексти польською мовою, а також англійські, французькі та латинські вставки.

Завдання: 1) стисло схарактеризувати релігійну діяльність С. Фредро-Шептицької; 2) навести стислий дискурс особливостей мов оригіналів і перекладу; 3) перелічити головні перекладацькі трансформації, задіяні в українському перекладі конкретних листів С. Фредро-Шептицької; 4) проаналізувати вибрані листи С. Фредро як ілюстративний матеріал із позицій трьох мов, узявши до уваги релігійний матеріал, у тому числі концепти віри, жертви (офіри), святості тощо.

З огляду на великий обсяг для пропонованої статті береться як матеріал Зошит I (Zeszyt I). Досліджуються тексти польською, частково французькою,

англійською та латинською (оригінали) і українською (переклади) мовами. Відповідно, беруться до уваги слов'янська, романська, германська мовні групи. Додатковим матеріалом для виявлення релігійних лексем є різні переклади Біблії українською та французькою мовами. Робота має теоретичне і практичне значення.

У цитуванні збережено виділення тексту (у тому числі курсив, жирний шрифт і підкреслення), як і стиль перекладачів та коментаторів.

Залучається лінгвістичний, тезаурусний і власне перекладознавчий, контекстуальний, компаративний, біблеїстичний, символічний аналіз. З огляду на постійну роботу Місії „Постуляційний Центр” над перекладом і редагуванням листів С. Фредро-Шептицької пропонуване дослідження не претендує на вичерпність і не ставить на меті аналіз усього корпусу текстів. Пропонується дослідження та показ окремих виразних моментів цих листів.

Цитовані переклади українською з польської мови зберігають французькі, англійські та латинські вставки, які пояснюються у примітках. Відповідно, зберігається колорит епохи та окремої історичної постаті як інтелектуальний портрет.

Ці листи – унікальні людські документи, які подають портрет тодішньої інтелектуалки та аристократки, християнки. На жаль, досі не так багато систематизованої інформації про Софію Фредро-Шептицьку (1837–1904, польською Zofia Ludwika Cecylia Konstancja z Fredrów Szeptycka¹), окрім того, що вона була матір'ю Андрея і Романа Шептицьких, яких сама виховувала у християнському дусі², – хоча збережено її тексти³ та написану нею ікону Святого Серця Ісусового (інші витвори мистецтва цієї діячки, на жаль, було знищено)⁴. Відомо, що Софія Фредро-Шептицька була письменницею та художницею⁵. Більше відомо про її синів (безперечно, про митрополита Андрея Шептицького, якому присвячена чимала кількість літератури⁶). Заслугою Місії „Постуляційний

¹ Zofia Szeptycka, https://pl.wikipedia.org/wiki/Zofia_Szeptycka, [06.07.2024].

² Шептицька Софія Олександрівна, https://uk.wikipedia.org/wiki/Шептицька_Софія_Олександрівна, [06.07.2024]; *Неопубліковані листи Софії Фредро-Шептицької до Романа Шептицького (комп. набір). (З неопублікованого архіву о. Полікарпа Марцелюка), ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 46: спр. 1002 Ранні листи Олександра і Софії Фредро-Шептицької до Романа Шептицького; спр. 1140 Ненадіслані листи Софії Фредро-Шептицької до Романа Шептицького у новіціаті та як до священника; спр. 1206 Fr-Ukr, 1–27 арк.*

³ Софія з Фредрів Шептицька, *Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Спогади*, https://chtyvo.org.ua/authors/Szeptycka_Zofia/Molodist_i_poklykannia_o_Romana_Sheptytskoho.pdf, [17.05.2023]; див. також архівні джерела з прим. 2.

⁴ Г. Терещук, *Софія Фредро-Шептицька заслуговує на беатифікацію*, <https://www.radiosvoboda.org/a/27081810.html>, [06.07.2024].

⁵ Zofia Szeptycka, https://pl.wikipedia.org/wiki/Zofia_Szeptycka [06.07.2024]; Шептицька Софія Олександрівна, https://uk.wikipedia.org/wiki/Шептицька_Софія_Олександрівна, [06.07.2024].

⁶ М. Новак, *В Галичині Андрей Шептицький виконував роль неформального лідера*, <http://1zahid.com/info/v-galychyni-andrej-sheptytskyj-vykonuvav-rol-neformalnogo-politychnogo-lidera-andrij-pavlyshyn/>, [06.07.2024]; Смольницька О., *Митрополит Андрей Шептицький: Християнин може і повинен бути патріотом*, <https://uain.press/glory/olga-smolnytska-17-892211>, [06.07.2024].

Центр” є зібрання, збереження та обробка біографій членів родини Фредро та укладання генеалогії цих родів. Пам’ять про С. Фредро увічнюється також заходами, як-от травневою Прощею Родин Рудки-Прилбичі (2023), де були зачитані окремі уривки з перекладених українською листів цієї діячки – свідчення про віру⁷. Також є наукові та науково-популярні дослідження про неї (І. Набитович, згадані М. Новак, Г. Терещук та ін.), проте хотілося б ширшого студіювання цієї різнобічної індивідуальності.

Перекладачам удалося відтворити релігійну термінологію та взагалі фразеологію, „перенісши” їх в українську з польської та французької мов. Помітно, зокрема, що французька мова часто будується на конкретиці (про що свідчать артиклі), роди іменників можуть не збігатися тощо. Також компактність французької лексики не завжди відповідає українській – і, відповідно, подекуди доводиться застосовувати описовість, інші замітники (перекладацькі трансформації) та ін. Переважно те ж саме можна сказати про англійську та латинську мови, уживані як вставки в аналізованих листах. Загалом є й проблема відтворення полісемії, а також узяття конкретних лексем і висловів в історичному контексті – у тому числі як „приховані цитати”, ремінісценції, алюзії тощо. Пропонована стаття є пропозицією дослідити вибрані моменти такого перекладу. З метою полегшення аналізу окремі листи поділяються на мовні блоки.

Термінологія перекладацьких трансформацій (з огляду на різні підходи в сучасному перекладознавстві) береться переважно за джерелом *Теорія і технологія перекладу*⁸.

Листи відкриваються присвятою: „Romciowi do utworzenia po śmierci mojej – lub w chwili zwątpienia gdy innej pomocy nie miałby”⁹ – у перекладі: „Ромцьові – відкрити після моєї смерті або у хвилину відчаю, якщо у нього не буде іншої підтримки”¹⁰. Далі зазначено: „Listy do Romuńka do oddania mu po śmierci mojej” – „Листи до Ромулька – передати йому після моєї смерті”¹¹. Ці тексти позначені індивідуальним стилем (недарма С. Фредро була письменницею) та оригінальним мисленням. Наприклад: „Рік наближається до завершення, а далі Божа ласка веде від пристані до пристані!”¹² (вітання з Різдом, „Краків 29/12/[18]89”¹³).

Польський блок. Зокрема, Зошит І листів польською мовою, адресованих Роману Шептицькому як підтримка від матері, має цікаве поєднання стилів.

⁷ *Проща Родин Рудки-Прилбичі*, <http://missiopc.blogspot.com/2023/05/13-14.html>, [06.07.20243]; *Неопубліковані листи Софії Фредро-Шептицької до Романа Шептицького*, *Op. cit.*

⁸ О. М. Білоус, *Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень*, Кіровоград 2013, https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/inmov/posibniku/teoriya_perkladu.pdf, [07.07.2024].

⁹ *Ненадіслані листи Софії Фредро-Шептицької до Романа Шептицького у новіціаті та як до священника*, ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 46, спр. 1140, с. 1.

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem*, с. 2.

¹² *Ibidem*, с. 98.

¹³ *Ibidem.*

Це художній (власне, навіть ліричний) стиль, із яким сусідує науковий (релігійний). Так, у листі, написаному в „Dzień Bożego Ciała 20/6.[18]89 Przyłbice”¹⁴, авторка прямо вживає релігійну (християнську) лексику в ідіомі: „...mówiłeś mi, kochanie moje, «Ja listy mamy palę, każdy w duchu ofiary z prośbą, by mi Pan Jezus dał go w niebie odnaleźć»”¹⁵. Тут цікавий вислів *duchu ofiary* (духу офіри, жертви або жертвовності), який асоціюється зі Старим і Новим Завітом. Але конкретний образ офіри-жертви (спалені листи), який викликає асоціацію зі старозавітним цілопаленням, водночас поєднаний із новозавітними асоціаціями саме духовної офіри, тобто переходить від конкретики до абстрактного поняття. Це універсальні поняття віри, вірянина – і конкретні, навіть родинні (мати-вірянка передає листи як опору своєму сину-вірянину). Також це можна інтерпретувати як самопожертву.

Узагалі мотив і навіть сакральний символ офіри, жертви, жертвовності є одним із наскрізних у цій теці листів. Зокрема, С. Фредро писала:

Наскільки ж людина нерозумна при оцінці себе, як соловейкові неможливо пояснити, щоб він не вив гнізда на землі, так і людині у її відношенні до Бога усе видається навиворіт, навіть коли ця людина має добру волю. Так і тепер, впродовж цього останнього часу я думала, просила, навіть добивалася цього єднання. „Живи у єднанні!” – у найтяжчі хвилини невралгії я думала і прагнула цього. Та завжди я сприймала це як потребу щось зробити чи дати Богу, як гречність з мого боку, як пам’ять про Єднання, жертву Ісуса, а це ж така жертва, як сісти до чийогось возу, замість того, щоб йти пішки¹⁶.

Тут упадає у вічі й тема вибору християнином власного шляху, що поєднується з волею. Або: „Жертва – це завжди наближення до Нього, правда, мій любий?”¹⁷.

У листах сказано про свободу і радість як невід’ємні складники віри та постаті християнина. Скажімо, у листі від „14/9 [18]89. День Воздвиження Хреста Господнього”¹⁸ – „Dzień Podwyższenia Krzyża Św[iętego]”¹⁹: „Ще лиш бракувало мені більше свободи – радості у виразі Твого обличчя – часом такому суворому, як Ти до себе суворий, мій любий. А так не має бути. Якби у таку хвилину, коли ти не вважаєш на Себе, дитина або бідняк глянули на Тебе,

¹⁴ *Ibidem*, с. 3.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, с. 29.

¹⁷ *Ibidem*, с. 62.

¹⁸ *Ibidem*, с. 60.

¹⁹ *Ibidem*, с. 58.

то не побачили б Господа Ісуса крізь Тебе, який має щораз більше виднітися”²⁰. С. Фредро прагнула світлої та радісної віри.

Офіра подається тут як частина життя С. Фредро, причому навіть увиразнено-образотворча (певно, це пов’язано зі сприйняттям авторки як художниці, іконописки). Скажімо, це враження від власної роботи – образу Ісуса Христа (лист із Прилбичів 9 липня 1889 р.) і нагадування про цю ікону для зцілення хворого: „Пам’ятайте, що чудотворний Господь Ісус є у костелі”²¹. Коментар перекладачів і дослідників: „Йдеться про образ Найсвятішого Серця Христового, намальованого Софією Шептицькою після народження 4 липня 1877 р. наймолодшого брата Романа Леона Шептицького. Спочатку знаходився у Брухнальському костелі Пресвятої Трійці. Сьогодні зберігається у митрополичих палатах Собору св. Юра у Львові”²². Цікаво читати про процес роботи (іконописання) та видіння, які виникли у С. Фредро: „Пам’ятай про ті Його Очі, які раптом глянули на мене з під ножа, яким я здряпувала фарбу, коли впродовж двох днів зо двадцять разів я перемальовувала їх, прагнучи зробити так, щоб вони дивилися прямо”²³. І далі – показано процес іконописання як святу обітницю (а не лише як натхнення, зумовлене творчим даром мисткині):

Я постійно собі повторювала „Не треба лінуватися для Господа Ісуса” і знову перемальовувала. Врешті фарби настільки забруднилися і нашарувалися, що знову повторюючи своє „Не треба лінуватися для Господа Ісуса”, я зрізала їх ножом, а звідти дивляться на мене світлі глибокі очі. Так і залишилось, я додала одну чорну точку у самій зіниці очей, бо дивно солодко дивлячись, вони дивилися немов крізь туман. Тож намалювала я їх шкрябаючи ножом, не знаю, чи це можна би було скопіювати²⁴.

Таке писання можна вважати обітницею послуху та даром на церкву.

Взаємопов’язаність Бога, віри і мистецтва засвідчуються в цих листах не лише на прикладі власних творів С. Фредро, але й, на думку адресантки, узагалі в Божому творенні всього та присутності Господа в усьому:

Господь вчинив як художник, котрий прагнучи створити сильніше враження своїм твором, поставив його для цього у найтемнішому закапелку. І лиш, коли глядач віддаляється, переконаний, що тут вже немає на що ще сподіватися, схований художник поволі спрямовує на свій твір ясний промінь світла, що одразу ж посилюється... І в ньому твір розкривається, росте, ясніше, променіє водночас

²⁰ *Ibidem*, с. 61.

²¹ *Ibidem*, с. 30.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, с. 30–31.

тисячею красот, огортає тисячею думок, промовляє тисячею значень... Так, котику, і відбулося з Божим творінням цих кілька хвилин жертви²⁵.

Це переходить у світло – і авторка розгортала цей образно-асоціативний ряд далі: „Коли б я раніше писала лист, якого не буде надіслано, можливо, я б і Тобі змогла вділити цього зростаючого світла. Сьогодні ж уже запізно – стерлися бліді промені у найживішому, бо останньому [листі]. Я пам’ятаю останні з передостанніх, що своєрідною ознакою життя було і стало прагнення досконалішого поєднання з Богом – як я його тепер розумію”²⁶.

Також це детальна розповідь про „лампадку для реліквій” і видіння або відчуття, пов’язане з нею (лист від 14 вересня 1889 р.):

Запалюючи її, щоб вдень і вночі вона тут прославляла Дерево Хреста, реліквії Гробу Матері Божої і святих Братів – наших покровителів, я у наміренні присвятила теж цей малий її вогник для прославлення Святих Тайн у **Брухналі**, перед яким жодний не запалюється... І я відчувала, що таку лампадку Господь Ісус повісив у душі цією твоєю присутністю, при її світлі Він Сам працює – за закритими дверима... Я відчувала, що щось відбувається, щось розвивається, ламається і долає мене у моїй душі – та що мій розум і тіло, є затяжкими, щоб взяти участь у цій праці. І було кілька таких днів... І кілька разів офірувала я себе Господу...²⁷.

Це може бути і містицизмом, і візіонерством, художнім сприйняттям, яке поєднане з власне відчуттям віри. Конкретна лампадка перетворюється на абстрактний образ лампади віри – або підкреслює цю абстракцію. Світло постає безкровною жертвою. Можна згадати католицький символ Ісусового серця, з Якого йдуть червоний та блакитний промені, і видіння, пов’язані з цим. Також можна згадати слова Ісуса Христа: „Запаливши світильник, ніхто не накриває його посудиною і не ставить під ліжку, але ставить на свічник, щоб ті, які входять, бачили світло. Адже немає прихованого, що не стане явним, і немає таємного, що не стане відомим і не виявиться” (Лк. 8: 16–18)²⁸ – цитується в перекладі о. Р. Турконяка (висловлюю подяку о. Полікарпу Марцелюку ЧСВВ за вказане джерело). У перекладі І. Огієнка: „А світла засвіченого ніхто не покриває посудиною, і не ставить під ліжку, а але ставить його на світильник, щоб бачили світло, хто входить”²⁹. У перекладі о. І. Хоменка: „Ніхто не засвічує

²⁵ *Ibidem*, с. 10–11.

²⁶ *Ibidem*, с. 11.

²⁷ *Ibidem*, с. 62.

²⁸ *Біблія в перекладі о. Р. Турконяка*, Луки 8 | Видання УТТ | YouVersion (bible.com), [07.07.2024].

²⁹ *Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту, із мови давньоєврейської й грецької на українську [проф. Огієнком] наново перекладена. Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні (988–1988)*, с. 1275.

світила...”³⁰. В одному з французьких перекладів Біблії (оскільки ця мова була базовою для С. Фредро та її родини, у тому числі дітей) сказано *une lampe*³¹, що можна перекласти як „світильник”, а ставлять це на *le porte-lampe*³² або *support*³³, тобто „підставку”. У цій маленькій цитаті вживаються варіанти щодо „світла” *un lit* та *la lumière*³⁴ (відповідно, маскулінний і фемінінний). Також пригадуються Ісусові слова: „Я Світло для світу. Хто йде вслід за Мною, не буде ходити у темряві той, але матиме світло життя” (Ів. 8: 12)³⁵ – переклад І. Огієнка. Інший варіант (переклад о. Р. Турконяка): „Я – Світло для світу! Хто піде за Мною, той не ходитиме в темряві, але матиме Світло життя”³⁶. (У перекладі о. І. Хоменка: „Я – світло світу. Хто йде за Мною, не блукатиме у темряві, а матиме світло життя”³⁷, „І поки Я у світі, Я – світло світу”³⁸). В одному з французьких перекладів: „Je suis la lumière du monde”³⁹. Скрізь фемінітив – *la lumière*.

У цих листах є й приховані цитати – у тому числі зі Святого Письма, розшифровані дослідниками. Наприклад (14 вересня 1889 р.): „Що болить, коли я думаю, що сьогодні Господь Ісус починає відбирати у Тебе «молоко для дітей», і як вірному слугі дає нести свій хрест”⁴⁰. В оригіналі – “mleko dzieci”⁴¹, що можна перекласти і як „дитяче молоко”. „Молоко для дітей” тут є цитатою з Першого Послання апостола Павла коринтянам: „Пор.: 1 Кор 3: 2: «Я вас годував молоком, а не твердою їжею, бо ви не могли її їсти»”⁴² – переклад І. Огієнка⁴³. У перекладі о. Р. Турконяка – „тому що ви не могли їсти”⁴⁴. Детальніше – для контексту

³⁰ *Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами*, Ukrainian Bible 63 DC. United Bible Societies 1990 – 55 М, с. 85.

³¹ *La Sainte Bible. Ancien et Nouveau Testament*. Traduite de l’hébreu et du grec en français courant. Alliance Biblique Universelle, Stuttgart 1983, p. 99; *Traduction œcuménique de la Bible*, comprenant l’Ancien et le Nouveau Testament, traduits sur les textes originaux hébreu et grec avec introduction, notes, références et glossaire. Alliance Biblique Universelle – Paris, Le Cerf 1980, p. 1447.

³² *La Sainte Bible. Ancien et Nouveau Testament...*, *Op. cit.*, p. 99.

³³ *Traduction œcuménique de la Bible...*, *Op. cit.*, p. 1447.

³⁴ *La Sainte Bible...*, *Op. cit.*, p. 99.

³⁵ *Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту...*, *Op. cit.*, с. 1321.

³⁶ *Біблія в перекладі о. Р. Турконяка*, Івана 8 | Видання УТТ | YouVersion (bible.com), [07.07.2024].

³⁷ *Святе Письмо Старого та Нового Завіту*, *Op. cit.*, с. 124.

³⁸ *Ibidem*, с. 126.

³⁹ *La Bible. L’original, avec les mots d’aujourd’hui*. Second 21. Société Biblique de Genève 2007, s. p. 694; *La Sainte Bible...*, *Op. cit.*, p. 195; *Traduction œcuménique de la Bible*, *Op. cit.*, p. 1490.

⁴⁰ *Ненадіслані листи Софії Фредро-Шептицької до Романа Шептицького у новіціаті та як до священника*, ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 46, спр. 1140, с. 61.

⁴¹ *Ibidem*, с. 59.

⁴² *Ibidem*, с. 61.

⁴³ *Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту*, *Op. cit.*, с. 1406.

⁴⁴ *Біблія в перекладі о. Р. Турконяка*, 1 Коринтян 3 | Видання УТТ | YouVersion (bible.com), [07.07.2024].

рядки в перекладі о. І. Хоменка: „І я, брати, не міг до вас говорити як до духовних, але як до тілесних, як до немовляток у Христі. Я молоком поїв вас, не їжею, ви бо не могли їсти її, та й тепер ще не можете, бо ви ще тілесні” (І Кор., 3: 1–3⁴⁵). У французькому перекладі: „la pourriture solide”⁴⁶ (так само – „тверда їжа”). Тобто тут пряме порівняння з малими дітьми, а молоко – материнське, хоча скрізь указано просто „молоко” (у тому числі французькою – “donner du lait”⁴⁷, „давати молоко”, тут – „давав”, в іншому перекладі: „Je vous ai donné du lait”⁴⁸ – „Я давав вам молоко”, тобто „годував”, або в екуменічному: „C’est du lait que je vous ai fait boire...”⁴⁹, де дієслово „пити” або „поїти”). Відповідно, як мати С. Шептицька могла свідомо чи несвідомо застосувати цей образ, а також роль відіграло і виховання на Біблії та взагалі християнській доктрині.

Французький блок: це усталені ідіоми та інші конструкції, у тому числі притаманні світському мовленню та часті у класиці (*à propos*⁵⁰ – до речі), але є й рівноправні релігійні терміни та інші вислови. Наприклад, у листі від 22 липня 1889 р.: „...que c’est le commencement de la fin et un commencement pas facile dans tous les cas”⁵¹ – „що це початок кінця і в кожному разі, не легкий початок”⁵² (або „у будь-якому разі”). Або лист, написаний 24 червня 1889 р., польською мовою, містить уривок французькою (в українському перекладі цей момент виділено курсивом): „Можна крутитися довкола правди, все ж повертаємося до вихідної точки – настільки ми єднаємося з Богом наскільки ми від’єднуємося від себе – настільки приближаємося до Нього, наскільки ми віддаляємося/відходимо від себе, наскільки ранимо себе”⁵³. В оригіналі: „On a beau tourner autour de la vérité, on revient toujours au point de départ – qu’il n’y a d’union avec Dieu qu’autant qu’il y a désunion avec nous-même – qu’on ne va à Lui qu’autant qu’on sort de soi-même qu’autant qu’on se fait violence”⁵⁴. Останню фразу можна перекласти як „чинимо насильство над собою” (*violence* походить від латинського *violata*). Це може бути фізичним і духовним насильством (аналогічно – „рана” в українському перекладі).

Франкомовні тексти показові тим, що фактично є містерією, підготовкою душі до обітничі (у дусі католицьких святих жінок-містиків), водночас залишаючи відчуття конкретного шляху конкретної жінки-інтелектуалки.

⁴⁵ *Святе Письмо Старого та Нового Завіту*, *Op. cit.*, с. 209.

⁴⁶ *La Sainte Bible. Ancien et Nouveau Testament...*, *Op. cit.*, р. 238.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *La Bible...*, *Op. cit.*, р. 325.

⁴⁹ *Traduction œcuménique de la Bible...*, *Op. cit.*, р. 1575.

⁵⁰ *Ненадіслані листи Софії Фредро-Шептицької до Романа Шептицького у новіціаті та як до священника*, ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 46, спр. 1140, с. 17, с. 19.

⁵¹ *Ibidem*, с. 36.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, с. 22.

⁵⁴ *Ibidem*, с. 21.

Начебто буденні події тут подаються з релігійних позицій та набувають особливого значення. Наприклад, про себе в різдвяному листі („Краків 29/12/[18]89”⁵⁵) адресантка вказувала: „Взагалі я жила з дня на день – трохи на душі, як живуть на землі ті, що борються за хліб насущний”⁵⁶. Ідіома „з дня на день” в оригіналі – *du jour au lendemain*⁵⁷, що французькою означає: „з дня на день”, „день-у-день”, „усю ніч”, „в одну годину”, „одночасно”. Тобто це фразеологізм. Його багатозначність вимагає від перекладача пошуку найкращого відповідника в контексті (який знову ж таки має з’ясувати і відтворити транслятор). Якщо прийняти значення „усю (цілу) ніч”, то це викликає асоціації з цілонічним пильнуванням. Далі сказано про „три Святі Літургії”⁵⁸. Перекладач подає коментар: „В Латинській Церкві на Різдво священик міг відправити 3 Служби Божі”⁵⁹.

Зокрема, для перекладознавчого аналізу важливі слова про вибір власного духовного шляху:

Скажу Тобі, мій милий, що я не знаю, як, яким чином і коли, однак достатньо, що серед цих трьох Святих Літургій я знайшла заклик до Бога, знайшла у собі радісну, цілком очищену і зміцнену усіляким випробуванням, дозрілу ніби власним запамороченням, у якому вона не втонула – відповідь, прийняття цього заклику. Чи на землі відриваючись повільно від усього, чи покидаючи землю – я прагну усе покинути для Одного Господа Ісуса. Це не прагнення, а рішуче прийняття шляху⁶⁰.

Латинський блок. Латинські цитати вказуються і для увиразнення та своєрідного підсумку – наприклад, там, де авторка остаточно визначилася зі своїм вибором⁶¹. Вона дякує Ісусу Христу, висловлюючись латиною: „Deo, Deo, Deo gratias” („Богу дякувати”⁶²), і далі: „...gloria in sanctus Deo!”⁶³. Це готова формула, але вона являє труднощі для українського перекладу. У чернетці вказано вагання щодо перекладу всієї латинської фрази (як робочий момент): „Богові, Богові, Богові вдячність, слава у святих? Єдиному Господу Господа” (пер. лат) святому”⁶⁴. Можна перекласти і як „Боже, Боже, Богові подяка (вдячність), слава святому Богу!”, але це спрощує зміст. *Deo* латиною може бути давальним

⁵⁵ *Ibidem*, с. 98.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, с. 99.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

або аблятивом (ablativus) однини іменника *deus*⁶⁵, тобто останній випадок – поєднання орудного і місцевого відмінків. Вочевидь, у цьому контексті – давальний відмінок. Загалом помітно, що ці латинські цитати виразно пов’язані з католицьким контекстом.

Англійський блок в епістолярії презентований рідше, але теж має цікаві приклади. Наприклад, авторка писала: „Good evening darling boy”⁶⁶, тобто: „Доброго вечора, дорогий хлопче”⁶⁷ (після *evening* у наборі, вочевидь, випущено розділовий знак – кому). Або: „my own darling boy”⁶⁸, що у примітці відтворено як: „мій рідний, дорогий хлопче (пер. англ)”⁶⁹. Епітет *darling* має родинний, інтимний колорит. Це можна відтворити як „дорогий”, „любий”, а для підсилення – „рідний”. Водночас такі англійські вставки створюють враження певної анонімності та водночас інтимності, оскільки лише двом особам (матері та сину) вони зрозумілі. Цей стилістичний прийом, певно, вимагає детальнішого розгляду. Або, наприклад, як відкривається лист від 22 липня 1889 р.: „Передучора я написала до тебе, любий хлопче, і говорила по-англійськи – може ті слова, сказані так, як ми говорили, коли ти був ще маленькою дитиною, буде тяжко спалити, так як ти спалюєш всі листи, ось вони знову тут, любий хлопче, не спалені тільки живі, немов мама житиме та перебуватиме біля тебе, ближче них сьогодні, коли читатимеш ось тут ці слова, любий, найбільш любий мій рідний хлопче!”⁷⁰ (в оригіналі: „The day before yesterday I wrote to you darling boy, and spoke English – perhaps these words, spoken, as we spoke when you were still a little child will be difficult to burn, as you burn all the letters, here they are again darling boy not burnt but living, as mother will live and be near you, nearer them today when you read these words here, darling, best loved darling boy of my own!”⁷¹). Тут є нейтральний варіант *mother* (мати), який український переклад відтворює „мама” (тоді як було б Mum, Mom та ін.), загалом цей англомовний текст зберігає теплоту і позбавлений сентиментальності.

Відповідно, у проаналізованих українських текстах помітно такі перекладацькі трансформації в пошуках еквівалентності, як: доместикація (українізація), генералізація, конкретизація, заміна, вилучення тощо. Водночас помітно збереження точності та адекватності перекладу. Також наявні філософські та культурні неперекладності. Відтак, можна виокремити *філософський і культурний переклад* листів С. Фредро-Шептицької. Важливий тут і конотативний аспект. Адже вживані адресанткою цього епістолярного жанру лексеми польською та

⁶⁵ *Deo*, <https://en.wiktionary.org/wiki/deo#Latin>, [07.07.2024].

⁶⁶ *Ненадіслані листи Софії Фредро-Шептицької до Романа Шептицького у новіціаті та як до священника*, ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 46, спр. 1140, с. 29.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, с. 98.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*, с. 35–36.

⁷¹ *Ibidem*, с. 32.

французькою мовами мають різні асоціативні забарвлення, конотацію тощо в цих мовах, тоді як український переклад, спираючись на переклади Біблії та інших джерел, може пропонувати інші асоціації. Отже, тут постає й психологічний аспект.

Таким чином, ці листи показують зростання, еволюцію духовного пошуку християнської індивідуальності. Це психологічний портрет Софії Фредро-Шептицької.

Робота має перспективу продовження, оскільки весь корпус листів С. Фредро-Шептицької ще перекладається (а переклади редагуються) і має бути опублікованим. Насиченість цих текстів вимагає глибшого та більш різноманітного аналізу. Несподівано результативним виявився компаративний аналіз (у тому числі зіставлення з різними перекладами Святого Письма українською та французькою мовами), тобто додатковий матеріал (цитати або приховані цитати) перейшов в основний. Відповідно, ці епістолярні пам'ятки цікаві релігієзнавцям, філософам, перекладачам, перекладознавцям, літературознавцям, лінгвістам, біблієстам, історикам, мистецтвознавцям, педагогам, методистам та іншим. Підсумовано, зокрема, що ці листи будуть цікаві не лише українцям, а й полякам, англістам, латиністам (як і взагалі фахівцям із романських мов, у тому числі французької) та іншим філологам. Робота має теоретичне і практичне значення. Також цікаво порівняти особистий духовний досвід С. Фредро з аналогічним у католицьких святих жінок-містиків (святої Тереси Авільської, святої Терези Малої з Лізьє та ін.).

LITERATURA / REFERENCES

Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту, із мови давньоєврейської й грецької на українську [проф. Огієнком] наново перекладена. Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні (988–1988). [Bibliâ abo Knigi Svâтого Pis'ma Starogo j Novogo Zapovîtu, iz movi davn'oëvrejs'koï j grec'koï na ukraïns'ku [prof. Ogiënkom] nanovo perekladena. Ŭvilejne vidannâ z nagodi tisâčolittâ hristiânstva v Ukraïni (988–1988).]

Біблія в перекладі о. Р. Турконяка, <https://www.bible.com/uk/audio-bible-app-versions/1755-utt-turkonyak-translation>, [07.07.2024]. [Bibliâ v perekladî o. R. Turkonâka, <https://www.bible.com/uk/audio-bible-app-versions/1755-utt-turkonyak-translation>, [07.07.2024].]

Білоус О. М., *Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень*, Кіровоград 2013, https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/inmov/posibniki/teoriya_perekladu.pdf, [07.07.2024]. [Bilous O. M., *Teoriâ i tehnologiâ perekladu. Kurs lekcij: dooprac'ovaniy ta dopovnenij. Navčal'nij posibnik dlâ studentiv perekladac'kih viddilen'*, Kirovograd 2013, https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/inmov/posibniki/teoriya_perekladu.pdf, [07.07.2024].]

- Новак М., *В Галичині Андрей Шептицький виконував роль неформального лідера*, <https://1zahid.com/info/v-galychyni-andrej-sheptytskyj-vykonuvav-rol-neformalnogo-politychnogo-lidera-andrij-pavlyshyn/>, [07.07.2024]. [Novak M., *V Galičini Andrej Šptic'kij vikonuvav rol' neformal'nogo lidera*, <https://1zahid.com/info/v-galychyni-andrej-sheptytskyj-vykonuvav-rol-neformalnogo-politychnogo-lidera-andrij-pavlyshyn/>, [07.07.2024].]
- Проща Родин Рудки-Прилбічі, <http://missiopc.blogspot.com/2023/05/13-14.html>, [07.07.2024]. [Proša Rodin Rudki-Prilbiči, <http://missiopc.blogspot.com/2023/05/13-14.html> [07.07.2024].]
- Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами*. Ukrainian Bible 63 DC. United Bible Societies 1990 – 55 M. [Svâte Pis'mo Starogo ta Novogo Zavitu. Povnij pereklad, zdïysnenij za oriĝinal'nimi êvrejs'kimi, aramijs'kimi ta grec'kimi tekstami. Ukrainian Bible 63 DC. United Bible Societies 1990 – 55 M.]
- Смольницька О., *Митрополит Андрей Шептицький: Християнин може і повинен бути патріотом*, <https://uain.press/glory/olga-smolnytska-17-892211>, [07.07.2024]. [Smol'nic'ka O., *Mitropolit Andrej Šptic'kij: Hristiânin moĝe i povinen buti patriotom*, <https://uain.press/glory/olga-smolnytska-17-892211>, [07.07.2024].]
- Софія з Фредрів Шептицька, *Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Спогади*, https://chtyvo.org.ua/authors/Szeptycka_Zofia/Molodist_i_poklykannia_o_Romana_Sheptytskoho.pdf, [07.07.2024]. [Sofiâ z Fredriv Šptic'ka, *Molodist' i pokli-kannâ o. Romana Šptic'kogo. Spogadi*, https://chtyvo.org.ua/authors/Szeptycka_Zofia/Molodist_i_poklykannia_o_Romana_Sheptytskoho.pdf, [07.07.2024].]
- Терещук Г., *Софія Фредро-Шептицька заслуговує на беатифікацію*, <https://www.radiosvoboda.org/a/25332763.html>, [07.07.2024]. [Terešuk G., *Sofiâ Fredro-Šptic'ka zaslugovuiê na beatyfikaciïu*, [07.07.2024].]
- Шептицька Софія Олександрівна*, https://uk.wikipedia.org/wiki/Шептицька_Софія_Олександрівна, [06.07.2024] [*Šptic'ka Sofiâ Oleksandrivna*, https://uk.wikipedia.org/wiki/Шептицька_Софія_Олександрівна, [06.07.2024].]
- Deo, <https://en.wiktionary.org/wiki/deo#Latin>, [07.07.2024].
- La Bible. L'original, avec les mots d'aujourd'hui*. Segond 21. Société Biblique de Genève 2007.
- La Sainte Bible. Ancien et Nouveau Testament. Traduite de l'hébreu et du grec en français courant*. Alliance Biblique Universelle, Stuttgart 1983.
- Nouveau Testament. Psalms*. By the Gideons International. (Commémorer plus de 100 Ans de Distribution de Sainte Écriture).
- Traduction œcuménique de l Bible*, comprenant l'Ancien et le Nouveau Testament, traduits sur les textes originaux hébreu et grec avec introduction, notes, références et glossaire. Alliance Biblique Universelle – Paris, Le Cerf 1980.
- Zofia Szeptycka*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Zofia_Szeptycka, [06.07.2024].

Документи:

Неопубліковані листи Софії Фредро-Шептицької до Романа Шептицького (комп. набір). (З неопублікованого архіву о. Полікарпа Марцелюка), ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 46. [Neopublikovanì listi Sofiï Fredro-Šeptic'koï do Romana Šeptic'kogo (komp. nabir). (Z neopublikovanogo arhivu o. Polikarpa Marcelúka), CDĬAL, f. 201, op. 46.]

Ранні листи Олександра і Софії Фредро-Шептицької до Романа Шептицького, ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 46, спр. 1002. [Rannì listi Oleksandra i Sofiï Fredro-Šeptic'koï do Romana Šeptic'kogo, CDĬAL, f. 201, op. 46, spr. 1002.]

Ненадіслані листи Софії Фредро-Шептицької до Романа Шептицького у новіціаті та як до священника, ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 46, спр. 1140. [Nenadislani listi Sofiï Fredro-Šeptic'koï do Romana Šeptic'kogo u novìciatì ta âk do svâšennika, CDĬAL, f. 201, op. 46, spr. 1140.]

Fr-Ukr., 1–27 арк., ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 46, спр. 1206. [Fr-Ukr., 1–27 ark., CDĬAL, f. 201, op. 46, spr. 1206.]

Смольницька Ольга – кандидатка філософських наук, консультантка з філології, місія „Постуляційний Центр беатифікації й канонізації святих” Української Греко-Католицької Церкви.